

■ مهم‌ترین عناصر توصیف آرشیوی از دید صاحب‌نظران حوزه آرشیو در ایران
معصومه عادلی؛ دکتر سعیدرضائی شریف‌آبادی؛ دکتر فریبرز خسروی

■ چکیده

پژوهش حاضر، با هدف تعیین مهم‌ترین عناصر توصیفی مورد نیاز در کاربرگه‌های تنظیم و توصیف اسناد آرشیوی، انجام شد. روش پژوهش، پیمایش توصیفی و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته است. جامعه پژوهش، شامل ۷ نفر از صاحب‌نظران حوزه آرشیو بویژه حوزه تنظیم و توصیف آرشیوی است. نشانگرهای توصیفی پرسشنامه، از مطالعه و بررسی عناصر توصیفی موجود در شیوه‌نامه استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی (ISAD(G))، قوانین توصیف آرشیوی کانادا (RAD)، شیوه‌نامه سامانه ردیف در استرالیا (CRS)، و شیوه‌نامه تنظیم و توصیف آرشیو ملی ایران، استخراج شد. یافته‌های پژوهش، نشان داد که شش عنصر ضروری استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی از دید صاحب‌نظران حوزه آرشیو در ایران نیز، با اهمیت می‌باشد. همچنین، مشخص شد که عناصر منتخب از دید صاحب‌نظران آرشیو در ایران، بیش‌ترین میزان همخوانی را با عناصر توصیفی استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی دارند. بنابراین، لزوم بهره‌گیری از استانداردها و تجارب بین‌المللی در کنار اقتضات بومی، ضروری به نظر می‌رسد.

کلیدواژه‌ها

عناصر توصیفی/ تنظیم و توصیف/ استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی (ISAD(G))، قوانین توصیف آرشیوی کانادا (RAD) // سامانه ردیف در استرالیا (CRS) // شیوه‌نامه تنظیم و توصیف آرشیو ملی ایران.

مطالعات آرشیوی

فصلنامه گنجینه اسناد: سال بیستم، دفتر سوم، (پائیز ۱۳۸۹)، ۱۶۵- ۱۴۸
تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۳/۱۷ ■ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۸/۱۱

مهم‌ترین عناصر توصیف آرشیوی از دید صاحب‌نظران حوزه آرشیو در ایران

معصومه عادل^۱؛ دکتر سعید رضائی شریف‌آبادی^۲؛ دکتر فریبرز خسروی^۳

مقدمه

ایجاد نظام هماهنگ اسنادی، از نیازمندی‌های زیر ساختی و پایه است که کشورها، با هر فرهنگ، دین و سابقه‌ای، برای حفظ بهینه اطلاعات و پیشینه خود، نیازمند آن هستند. برای دستیابی به این آرمان، نیاز به تحول در وضعیت اطلاع‌رسانی مواد آرشیوی و شتافتن به سوی شرایط بهتر دستیابی، با تأکید بر استانداردسازی فعالیت‌های آرشیوی، بیش از پیش احساس می‌شود. استانداردها، ممکن است برای ایجاد هماهنگی در یک سازمان یا در بخشی از سازمان‌ها، کشورها و یا جهان به وجود آیند. آرشیوداران نیز، از استانداردها بهره‌برده‌اند تا بتوانند هماهنگی لازم را در میان اطلاعاتی که از مجموعه‌های حوزه نظارت خود استخراج می‌کنند، برقرار سازند. (زرین کلکی، ۱۳۸۶) در واقع، استانداردها در طول زمان برای تأمین سامانه‌ای مؤثر و منسجم جهت آرشیوها و آرشیوداران توسعه یافته‌اند. استانداردهای ملی نیز، برای فراهم‌سازی انسجام در داخل آرشیوها و امکان تبادل اطلاعات یکپارچه در بین مخازن آرشیوی، تدوین می‌شوند. امروزه استانداردهای توصیفی در حوزه ساختار داده^۴، محتوای داده^۵، اصطلاح‌شناسی^۶ و تبادل اطلاعات^۷ برای آرشیوها به کار می‌روند. (لیندبرگ^۸، ۲۰۰۰)

استانداردهای ساختار داده، در طبقه‌ای که اطلاعات توصیفی تفکیک می‌گردند، تعریف می‌شوند. این استانداردها، اجزای داده‌های اطلاعاتی و تقسیماتی را - که اطلاعات در آنها ثبت و ضبط می‌شود - وضع می‌کنند. استانداردهای محتوای داده، ترتیب، نحوه و شکل طبقه‌ها را مدیریت می‌کنند. استانداردهای اصطلاح‌شناسی (ارزش داده)، اصطلاحات ویژه‌ای را - که در توصیف به کار می‌روند - کنترل می‌کنند تا به این طریق، اطلاعات مواد آرشیوی مطابق شیوه بازیابی، جمع‌آوری شوند و استانداردهای مبادله‌ای قالب طبقه‌ها و

۱. دانش آموخته کتابداری

و اطلاع‌رسانی دانشگاه الزهرا
(نویسنده مسئول).

gmail.com@adeli.m86

۲. دانشیار گروه کتابداری و اطلاع
رسانی دانشگاه الزهرا.

srezaei@alzahra.ac.ir

۳. استادیار سازمان اسناد و کتابخانه
ملی ایران.

fa.khosravi@gmail.com

4. Data Structure

5. Data Content

۶. استاندارد ارزش داده

[Data Value].

7. Data Interchange

8. Lindberg

چگونگی برچسب‌گذاری آن‌ها را مدیریت کنند. (کارتر^۱، ۱۹۹۸)

استانداردهای توصیف آرشیوی، در قیاس با استانداردهائی که برای فهرست‌نویسی کتاب‌ها در حوزه کتابداری به کار می‌رود، جدیدتر هستند. پذیرش این استانداردها در کارگروه‌های حرفه‌ای ملی، بین‌المللی و سازمان‌های مرتبط با استانداردها، بیانگر فهم مشترکی از طبیعت و رفتار آرشیوداران است. (ویلیامز^۲، ۲۰۰۶)

چهار هدف استانداردهای توصیف آرشیوی - که در همایش بین‌المللی آرشیو ارائه شد - عبارت‌اند از:

۱. اطمینان از تولید توصیف‌های منطقی، مناسب و روشن؛
۲. تسهیل در بازیابی و تبادل اطلاعات مواد آرشیوی؛
۳. کمک به اشتراک‌گذاری اطلاعات معتبر؛
۴. امکان یکپارچه‌سازی توصیف‌های مختلف در سامانه‌های اطلاعاتی واحد. (جیمرسون^۳، ۲۰۰۲)

آرشیوهای آمریکائی در بحث استانداردها از سنت کتابخانه‌ها و سامانه‌های کتابشناختی پذیرفته‌شده مانند قوانین فهرست‌نویسی انگلو امریکن، برای توصیف و قالب مارک در فهرست‌نویسی ماشین‌خوان، پیروی کرده‌اند. در این راستا، قوانین توصیفی آرشیو، اسناد شخصی و نسخه‌های خطی^۴، اولین بار در سال ۱۹۸۳ با تلاش هسن^۵ منتشر شد. آرشیوهای کانادا و بریتانیا، کم‌تر از ایالات متحده درگیر سامانه‌های کتابشناختی شده‌اند و به‌خاطر ویژگی مجموعه‌های آرشیوی خود، روشی بر پایه اصول آرشیوی در پیش گرفته‌اند. در سال ۱۹۹۰، قوانین توصیف آرشیوی^۶ در کانادا، اولین بار منتشر شد. قوانین استاندارد ملی بریتانیا، در دستنامه توصیف آرشیوی^۷ - که اولین بار در دهه ۱۹۸۰ منتشر شد - بیان گردیده است. ویراست سوم این استاندارد، دارای مجموعه‌ای از استانداردهای عملی برای آرشیوهای بریتانیا است که هماهنگی آن را با استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی^۸ نشان می‌دهد.

چنین استانداردهائی، به‌ارائه ویژگی‌های اسناد آرشیوی بویژه زمینه و پیوند آن‌ها با یکدیگر، کمک می‌کند. (ویلیامز^۲، ۲۰۰۶)

هدف پژوهش

هدف این پژوهش، تعیین مهم‌ترین عناصر توصیفی مورد نیاز در کاربرگ‌های تنظیم و توصیف، بر اساس استانداردهای توصیفی می‌باشد.

پرسش اصلی

اصلی‌ترین پرسشی که این پژوهش در پی پاسخ به آن می‌باشد، این است که مهم‌ترین عناصر توصیف آرشیوی مورد نیاز در کاربرگ‌های تنظیم و توصیف، کدام‌اند؟

1. Carter
2. Williams
3. Jimerson

4. Archives, Personal Papers and Manuscripts (APPM).

5. Hensen

6. Rules for Archival Description (RAD)

7. Manual for Archival Description

8. International Standards for Archival Description (ISAD).

روش شناسی

روش پژوهش حاضر، از نوع پیمایش توصیفی است. جامعه این پژوهش، شامل ۷ نفر از صاحب‌نظران حوزه آرشیو بویژه حوزه تنظیم و توصیف آرشیوی است که از نزدیک با فعالیت‌های تنظیم و توصیف اسناد در آرشیو ملی ایران آشنائی دارند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق‌ساخته^۱ است. این پرسشنامه، دارای ۷۷ نشانگر توصیفی است که از مطالعه شیوه‌نامه استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی (ISAD(G))، قوانین توصیف آرشیوی کانادا (RAD)، شیوه‌نامه سامانه ردیف در استرالیا (CRS)، و شیوه‌نامه تنظیم و توصیف اسناد آرشیوی در آرشیو ملی ایران استخراج شده‌اند. نشانگرهای پرسشنامه، علاوه بر این که شامل عناصر توصیفی هر یک از استانداردهای یاد شده می‌باشد، دربرگیرنده شاخص‌هایی است که در شرح هر یک از عناصر بیان شده است. برای سنجش میزان اهمیت هر یک از عناصر در پرسشنامه، از طیف لیکرت بهره‌گیری شده است. به منظور سنجش اعتبار ابزار اندازه‌گیری نیز، از شیوه اعتبار محتوا استفاده شد. لذا پس از تدوین پرسشنامه، به منظور سنجش اعتبار آن، از متخصصان و صاحب‌نظران حوزه آرشیو و اعضای هیئت علمی کمک گرفته شد که در نتیجه این اعتبارسنجی، ویراست‌های محتوایی پیشنهاد کرده صاحب‌نظران اعمال شد. برای سنجش پایائی پرسشنامه، از ضریب آلفای کرونباخ بهره‌برداری شد. آلفای محاسبه شده برای پرسشنامه، ۰/۹۶ است که نشان‌دهنده پایائی مناسب پرسشنامه می‌باشد.

پیشینه پژوهش

بر اساس بررسی‌های به عمل آمده، متأسفانه تاکنون پژوهشی در حوزه تنظیم و توصیف اسناد در داخل کشور انجام نشده است.

رادفورد گرت^۲ (۲۰۰۷)، در پژوهشی کیفی با عنوان «مطالعه یک روند: توسعه استانداردهای توصیف آرشیوی در کانادا از سال ۱۹۸۷-۱۹۹۶»، توسعه استانداردهای توصیفی آرشیوی را در کانادا، از ژانویه ۱۹۸۷ تا فوریه ۱۹۹۶ بررسی کرده است. در این پژوهش، با استفاده از تحلیل داده‌های منابع اولیه و مصاحبه‌های انجام شده، سیر توسعه قوانین توصیف آرشیوی کانادا^۳ آشکار شده است. منابع اولیه، شامل صورتجلسات و گزارش‌های کارگروه برنامه‌ریزی استانداردهای توصیفی^۴ است و مصاحبه‌ها نیز، با اعضای این کارگروه صورت گرفته است.

یافته‌های این پژوهش، فرایند توسعه قوانین توصیف آرشیوی کانادا، بررسی اصول مبنائی، توسعه ارتباطات و جنبه‌های ارزشمند و چالش‌برانگیز تجربیات شرکت‌کنندگان را در این پروژه ارائه می‌کند. پژوهشگر، بیان می‌کند که آنچه در متون درباره روند تدوین و توسعه قوانین توصیف آرشیوی کانادا ثبت شده است، تنها به کوشش اعضای کارگروه

۱. در صورت نیاز، نویسنده مسئول، پرسشنامه را در اختیار علاقه‌مندان قرار خواهد داد.

2. Radford-Grant

3. Rules for Archival Description (RAD).

4. Planning Committee on Descriptive Standards (PCDS).

برنامه‌ریزی استانداردهای توصیفی بیان شده و این، تنها بخشی از مسیر توسعه این قوانین را نمایان می‌کند.

یون^۱ (۲۰۰۹)، در پایان‌نامه دکتری خود، به بررسی استفاده از استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی (ISAD(G)) برای استانداردسازی توصیف آرشیوی در کره پرداخته، ولی نتایج این پژوهش، هنوز منتشر نشده است.

استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی (ISAD(G))

در سال ۱۹۹۰ شورای جهانی آرشیو، کار گروهی برای توصیف آرشیوی پایه‌گذاری کرد که یک سال بعد از آن، استاندارد بین‌المللی اسناد معتبر آرشیوی برای اشخاص حقوقی، حقیقی و خانواده‌ها^۲ منتشر شد. این استاندارد را گروهی از آرشیو‌داران از اسپانیا، استرالیا، سوئد، ایالات متحده، کانادا، ایتالیا، فرانسه، چین و بریتانیا، توسعه دادند. بسیاری از کشورهای غربی - که استانداردهای مشابهی برای توصیف آرشیوی توسعه داده بودند - فعالانه در شکل‌گیری و تولید این استاندارد همکاری کردند.

سپس دو نشست در سال‌های ۱۹۹۰ و ۱۹۹۲، به همت کار گروه Ad Hoc، به ترتیب در آلمان و اسپانیا برگزار شد. تمرکز نشست اول، بر تولید شرحی از اصول، با توجه به توصیف آرشیوی بود. با تولید این اصول، این کارگروه با ارائه مجموعه‌ای از قوانین کلی برای توصیف آرشیوی، پیش‌نویس استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی را تهیه کرد.

پیش‌نویس نخستین، ۲۵ عنصر داده‌ای را معرفی کرد تا در سطح جهانی، در تولید توصیف آرشیوی به‌کار روند. این استاندارد، بر اساس استاندارد بین‌المللی توصیف کتابشناختی^۳ فرمول‌بندی شد و ویراست آن، در سال ۱۹۹۱ توزیع شد و بر اساس بازخوردهای دریافتی، اجلاس عمومی دوم، در مادرید برگزار گردید. در اجلاس مادرید، نظریه توصیف آرشیوی بر اساس مفهوم سطوح تنظیم و توصیف، این‌گونه بازنمود شد: به‌طور کلی مهم‌ترین سطح، فوند^۴ است که عبارت است از: اسناد جمعی از سازمانی مستقل، فرد یا گروهی از افراد. سلسله مراتبی از سطوح توصیف از فوند به سمت ردیف، و سپس به سمت پرونده و فقره وجود دارد که آن را توصیف می‌گویند. (یون، ۲۰۰۹)

بالأخره در سال ۱۹۹۴، استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی، در شورای جهانی آرشیو^۵ منتشر شد و ویراست دوم آن، با بسیاری از مثال‌های کاربردی، در سال ۲۰۰۰ در اختیار آرشیوها قرار گرفت. هدف این استاندارد، ارائه رهنمودی کلی برای ساختار بندی توصیف آرشیوی و نیز پیشنهادهایی در زمینه محتواس. این استاندارد، در کارگروهی متشکل از طیف وسیعی از کشورها گسترش یافته‌است که نشان‌دهنده تجربه و فعالیت

1. Youn

2. International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons, and Families (ISAAR(CPF)).

3. International Standard Bibliographic Description (ISBD).

4. Fonds.

5. International Council on Archives (ICA).

مشترک و جمعی است. حتی کشورهایی که به طور کامل عضو شورای جهانی آرشیو یا کارگروه یاد شده نبودند (مثل ایالات متحده) نیز، بسیاری از اصول کلی آن را پذیرا هستند. استاندارد بین المللی توصیف آرشیوی مانند بسیاری از استانداردهای بین المللی، سندی راهبردی محسوب می شود که شامل راهنماهای ویژه ای است و از اعضا می خواهد تا آن را همراه با استانداردهای ملی به کار گیرند. همچنین برای مخازن آرشیوی نیز - که ممکن است رهنمودهایی برای آرشیوهای داخلی خود داشته باشند - در سطوح مختلف مفید خواهد بود.

اولین قانون تأیید کرده این استاندارد، طبیعت چند سطحی مجموعه های آرشیوی است. طبق این قانون، توصیف در سطح فوند باید گسترده تر و عمومی تر باشد و کل مجموعه را پوشش دهد. این امر، اغلب به توصیف در «سطح گروه» یا «سطح مجموعه» ارجاع داده می شود و نیز، جایی که اطلاعات ارائه شده در مورد ردیف ها، پرونده ها و فقره ها بتفصیل بیان نشده باشد. توصیف در سطوح پائین تر، ممکن است مفصل باشد، اما این توصیف زمانی معنادار خواهد بود که در بستر کل مجموعه آرشیوی منظور شود.

قانون دیگر تأیید شده در این استاندارد، توصیف از کل به جزء^۱ برای ارائه زمینه و ساختار سلسله مراتبی گروه اسناد و بخش های مربوط به آن است. آرشیودار در هر سطح، باید اطلاعات مناسب همان سطح را فراهم آورد و وقتی توصیف نهائی ارائه می شود، در همه مراتب، ارتباط جزء به کل^۲ و کل به جزء حفظ شود. (ویلیامز، ۲۰۰۶)

استاندارد بین المللی توصیف آرشیوی، در ۲۶ عنصر ارائه شده است که بیشترین ملزومات توصیف آرشیوی را مورد توجه قرار می دهد. هر یک از این عناصر، در داخل هفت ناحیه اصلی قرار می گیرند.

هفت ناحیه اصلی استاندارد بین المللی توصیف آرشیوی، عبارت اند از:

ناحیه شرح شناسائی^۳: این ناحیه، به شناسائی واحد توصیف می پردازد.

ناحیه زمینه: اطلاعاتی در مورد زمینه و منشأ واحد توصیف ارائه می کند.

ناحیه محتوا و ساختار: محتوای موضوعی و نظم واحد توصیف را بیان می کند.

ناحیه شرایط دسترسی و استفاده: اطلاعاتی در مورد دسترس پذیری واحد توصیف بیان می کند.

ناحیه مواد وابسته: به معرفی موادی می پردازد که با واحد توصیف مرتبط باشند.

ناحیه یادداشت: اطلاعات ویژه ای را - که در سایر نواحی گنجانده نشود - می توان در

این ناحیه گنجانده.

ناحیه کنترل توصیفی: در این ناحیه، اطلاعاتی در مورد چگونگی توصیف، زمان

1. General to the specific

2. Part to whole

3. Identity Statement

توصیف، و شخص توصیف کننده، ارائه می شود.

در بین ۲۶ عنصر موجود در این نواحی، تنها ۶ عنصر اجباری در نظر گرفته شده است که این عناصر، در ناحیه شرح شناسائی می گنجد و عبارت اند از:

• شماره بازیابی؛

• عنوان؛

• تولید کننده؛

• تاریخ (ها)؛

• کمیت و نوع رسانه واحد توصیف؛

• سطح توصیف (شورای جهانی آرشیو^۱، ۲۰۰۰).

جدول ۱، عناصر توصیفی موجود در استاندارد بین المللی توصیف آرشیوی را، به تفکیک نواحی توصیف آرشیوی نشان می دهد.

قوانین توصیف آرشیوی کانادا^۲ (RAD)

اداره آرشیوداران کانادا، در نوامبر سال ۱۹۸۳ کارگروهی تشکیل داد تا بتواند برنامه ها و عملیات آرشیو کانادا را تحلیل کند. بر اساس پیشنهادهای این کارگروه، اداره آرشیوداران کانادا، کارگروهی به نام کارگروه برنامه ریزی استانداردهای توصیفی^۳ تشکیل داد تا به برنامه ریزی و هماهنگی توسعه استانداردهای توصیفی برای آرشیوداران کانادائی بپردازد. اولین جلسه این کارگروه، در سال ۱۹۸۷ برگزار شد. اعضای این کارگروه متشکل از نمایندگان از انجمن آرشیوداران کبک^۴ و انجمن آرشیوداران کانادا^۵، دبیرکل اداره آرشیوداران کانادا و یک ناظر از آرشیو ملی کانادا بود. (والچ^۶، ۲۰۰۹)

قوانین توصیف آرشیوی کانادا، به دو بخش تقسیم می شود: بخش اول در مورد توصیف مواد آرشیوی است و بخش دوم، شامل قوانینی برای تولید نقاط دسترسی غیرموضوعی^۸ و سرعنوان هاست. توسعه این قوانین، در هفت کارگروه صورت گرفته است که هر کدام بر روی رسانه ویژه ای متمرکز بوده اند که عبارت اند از: مواد گرافیکی، رکوردهای ماشین خوان، نقشه های معماری^۹، اسناد متنی، رکوردهای صوتی، و مواد بصری متحرک^{۱۰}.

از قوانین توصیف آرشیوی کانادا، به زبان توصیف یاد می شود. این قوانین، برای دریافت و ارائه اطلاعات ضروری جهت توصیف جامع و قابل فهم از تمام مواد آرشیوی در هر شرایط ممکن تصویب شده اند که استفاده از آن، اسناد را مفید و درخور استفاده می کند.

(اوبرین^{۱۱}، ۱۹۹۷)

قوانین توصیف آرشیو کانادا، نظامی برای توصیف آرشیوی و به شکل بازیابگر هاست

1. International Council on Archives.

2. Rules for Archival Description (RAD).

3. Bureau of Canadian Archivists (BCA).

4. Planning committee on Descriptive standards (PCDS).

5. Association des Archivistes du Quebec (AAQ).

6. Association of Canadian Archivists (ACA).

7. Walch

8. Non-subject access points.

9. Architectural drawings

10. Moving image materials

11. O'Brein

عناصر توصیفی	ناحیه توصیف
شماره بازیابی	شرح شناسائی
عنوان	
تاریخ(ها)	
سطح توصیف	
کمیت و نوع رسانه واحد توصیف	زمینه / سابقه
نام تولیدکننده	
تاریخچه اداری / شرح حال	
سابقه آرشیوی	
منبع مستقیم دریافت یا انتقال سند	محتوا و ساختار
دامنه و محتوا	
ارزشیابی، امحا و برنامه های زمان بندی تعیین تکلیف	
گسترش های آتی	
شیوه تنظیم	شرایط دسترسی و استفاده
شرایط دسترسی	
شرایط تکثیر	
زبان/خط	
ویژگی های ظاهری و نیازهای فنی	
فهرست راهنما	اسناد پیوسته
محل نگهداری اصل سند	
محل نگهداری تصویر سند	
اسناد مرتبط	
یادداشت انتشار	یادداشتها
یادداشت آرشیودار	کنترل توصیفی
قوانین و قراردادها	
تاریخ توصیف یا تاریخ های توصیف	

جدول ۱

عناصر توصیفی استاندارد بین المللی
توصیف آرشیوی (ISAD)(G).

که اسناد آرشیوی را شناسائی و توصیف می‌کند و دسترسی به اطلاعات موجود را فراهم می‌آورد. این قوانین، برای توصیف گروهی از اسناد که دارای منشأ مشابه باشند، یا از عملکرد و فعالیتی مشابه منتج شده باشند، به کار می‌رود. اصطلاح آرشیوی برای چنین گروهی از اسناد «فوند» است، به معنی تمام اسناد تولید، استفاده و گردآوری شده در سازمان یا به دست فرد (حقیقی یا حقوقی) در طول انجام فعالیت‌های روزانه. این امر، از طریق فرایند زیر صورت می‌گیرد:

۱. شناسائی منشأ اسناد، زمانی که به وجود آمده‌اند، حجم و ویژگی‌های فیزیکی آن‌ها؛

۲. فراهم آوردن اطلاعات در مورد موجودیتی که اسناد را به وجود آورده است؛

۳. فراهم آوردن اطلاعاتی در مورد محتوای اسناد. (یون، ۲۰۰۹)

قوانین توصیف آرشیوی کانادا، بر اساس اصل آرشیوی *Respect des fonds* و ساختار کتابشناختی استاندارد بین‌المللی توصیف کتابشناختی^۱، تدوین شده است. در واقع، قوانین توصیف آرشیو کانادا، با پاسداشت نظریه آرشیوی، روشی برای توصیف چندسطحی ارائه می‌دهد که برگرفته از الگوی کتابشناختی است.

در جدول ۲، عناصر توصیفی قوانین توصیف آرشیوی کانادا، نشان داده شده است.

سامانه ردیف (سری) در استرالیا^۲ (CRS System)

سامانه ردیف در استرالیا، سامانه کنترل آرشیوی است که آرشیو ملی استرالیا از اوایل دهه ۱۹۶۰ برای طبقه‌بندی و کنترل اسناد، از آن استفاده می‌کند. این سامانه، همانند یک طرح ابرداده‌ای^۳، رویکردی سامانمند و ساختاریافته برای گردآوری و ارائه اطلاعات در مورد اسناد و زمینه^۴ آن‌ها پیشنهاد می‌کند. این سامانه، کنترل فیزیکی و کنترل فکری^۵ را نیز سهولت می‌بخشد.

سامانه ردیف در استرالیا، همانند سامانه‌های کنترلی یا طرح‌های ابرداده‌ای بسیاری از مؤسسات آرشیوی، بر پایه کاربرد دو اصل آرشیوی مربوط به هم پایه‌گذاری شده است. اولین اصل، پاسداشت منشأ^۶ است که بر حفظ و سندپردازی زمینه کتابشناختی یا مدیریتی که اسناد در آن ایجاد و نگهداری شده‌اند، تأکید می‌کند. دومین اصل، حفظ نظم نخستین^۷ است که بر نگهداری اسناد با نظم آن‌ها در زمان تولید جاری بودن و ذخیره سازی، تأکید دارد.

پاسداشت منشأ، بر اساس این باور است که اسناد را تنها زمانی می‌توان به طور کامل درک کرد که زمینه مدیریتی (اداری) که در آن تولید، نگهداری و استفاده شده‌اند، شناخته شود. بنابراین، یکی از کارهای اصلی سامانه ردیف، ارتباط دادن ردیف اسناد به سازمان‌ها یا افرادی است که آن‌ها را تولید کرده‌اند. در بسیاری از موارد، سلسله‌ای از سازمان‌ها در تولید مجموعه‌ای^۸ از اسناد و در طی چندین سال با هم مشارکت داشته‌اند. این واقعیت - که به عنوان

1. International Standard for Bibliographic Description (ISBD)(G).

2. Commonwealth Record Series (CRS).

3. Metadata scheme

4. Context

5. Intellectual

6. Respect for Provenance

7. Respect for Original Order

8. Body

عناصر توصیفی		ناحیه توصیف
شناسه‌گر مخزن	شناسه‌های ارجاعی	شرح شناسائی
شناسه‌گر محلی		
سطح توصیف		
عنوان به زبان دیگر	عنوان	
اطلاعات اضافی		
شرح مسئولیت		
تاریخ(ها)		
تعداد/حجم	تعداد/حجم	
ویژگی‌های ظاهری		
اندازه		
دامنه و محتوا		محتوا و ساختار
شیوه تنظیم		
شرایط دسترسی		
شرایط دسترسی فیزیکی		دسترسی
شرایط تکثیر		
زبان/خط		
فهرست راهنما		
مالکان و حافظان		
منبع مستقیم دریافت سند		فراهم‌آوری و ارزشیابی
ارزشیابی، امحا و برنامه‌های زمان‌بندی تعیین تکلیف		
گسترش‌های آتی		
محل نگهداری اصل سند		مواد وابسته
محل نگهداری تصویر سند		
اسناد مرتبط		
یادداشت انتشار		
ویرایش		عناصر ویژه
فروست انتشارات		
اطلاعات عددی		
		یادداشت کلی
قوانین و قراردادها		کنترل توصیفی
تاریخ ایجاد/ بازنگری		
منشأ		نام پدیدآور/ انتخاب نقاط دسترسی
نویسنده		
نقاط دسترسی عنوان		
		تاریخچه اداری/ شرح حال
		پیوندها/ ارتباطات
		مستندسازی اسامی افراد/ خانواده‌ها
		مستندسازی اسامی جغرافیائی
		مستندسازی اسامی اشخاص حقوقی
		کنترل مستندات

جدول ۲

عناصر توصیفی قوانین توصیف آرشیوی کانادا (RAD)

«اصالت چندگانه»^۱ شناخته شده است - در سندپردازی این سامانه منعکس می‌شود. اصل مهم در سامانه ردیف در استرالیا، توجه به دانش نگهداری اسناد^۲ و زمینه مدیریتی آنهاست که برای تفسیر، تصدیق^۳ و ارزیابی کامل آنها و نیز، اطلاعات و شواهد مرتبط ضروری است.

در این سامانه، تأکید اصلی بر سندپردازی منبع اسناد در داخل سامانه‌های نگهداری اسناد مربوط به سازمان‌ها و افراد و نیز ساز و کارهائی است که در کنترل و بازیابی به کار می‌رود؛ و ردیف اسناد، به عنوان آنچه در سامانه CRS تعریف شده است، محصول طبیعی سامانه نگهداری اسناد تولیدکننده و نیز اساس سندپردازی این سامانه است. به عبارت دیگر، مبنای تنظیم، کنترل، توصیف، و تحلیل اسناد در این سامانه، ردیف اسناد است. هر ردیف، موجودیتی مجزا است که با برقراری پیوندهائی به منشأ خود (سازمان‌ها و افراد)، ثبت و کنترل می‌شود. ساختار کلی سامانه ردیف در استرالیا، در شکل ۱ نمایش داده شده است:

شکل ۱

ساختار سلسله‌مراتبی سامانه ردیف در استرالیا (آرشیو ملی استرالیا،^{۱۹۹۹})

در این سامانه، سازمان، مؤسسه، فرد/خانواده، ردیف اسناد و فقره، به ترتیب زیر تعریف شده‌اند:

سازمان: عبارت است از دولت، نهادهای آموزشی، کلیساها یا شرکت‌های مستقلی که بر مؤسسات نظارت می‌کنند.

مؤسسه: موجودیتی جداگانه و درخور شناسائی است که مسئولیت انجام عملکردهای مدیریتی را بر عهده دارد. هر مؤسسه، دارای سامانه نگهداری اسناد مستقلی است.

فرد/خانواده: به فرد یا افرادی اطلاق می‌شود که اسناد را در طی زمانی که در کشورهای همسود (مشترک‌المنافع) بوده‌اند، تولید یا جمع‌آوری کرده باشند، و این اسناد در سامانه‌های نگهداری مؤسسات مربوط موجود نباشد.

ردیف: به گروهی از اسناد گفته می‌شود که در سازمان یا به دست شخص، تولید و نگهداری شده است. این اسناد بدون در نظر داشتن ارزش یا محل نگهداری آنها:

• دارای شباهت عددی، الفبائی، تاریخی، یا دیگر توالی‌های درخور شناسائی هستند؛

1. Multiple Provenance
2. Recordkeeping
3. Authentication
4. National Archives of Australia.
5. Organization
6. Agenc

- در فرایند فایل بندی تولید شده اند و کارآمدی، قالب یا محتوای اطلاعاتی مشابه دارند. فقره: به واحد مجزای نگهداری اسناد در داخل هر ردیف، فقره گفته می شود. در جدول ۳، عناصر توصیفی سامانه ردیف در استرالیا، نشان داده شده است.

شیوه نامه تنظیم و توصیف اسناد آرشیوی آرشیو ملی ایران

تنظیم و توصیف اسناد را در آرشیو ملی ایران، می توان به دو مرحله تقسیم کرد: مرحله اول، قبل از آذرماه ۱۳۷۰ که در آن، فرایندها به صورت دستی انجام می شده است. مرحله دوم بعد از آذرماه ۱۳۷۰ است که از سامانه ماشینی استفاده شده است. در دهه ۱۳۸۰ فرایندهای تنظیم و توصیف در آرشیو ملی ایران، به سمت استانداردسازی و استفاده از تجارب بین المللی پیش رفت. در نهایت، کاربرگه ای که در سال ۱۳۸۷ در آرشیو ملی ایران طراحی شد، دقیقاً منطبق بر عناصر استاندارد بین المللی توصیف آرشیوی (ISAD(G)) است. در واقع، روند بهره گیری و انطباق عناصر توصیفی با این استاندارد، در همان سال به اوج رسید. برای استفاده از این کاربرگه ها، شیوه نامه تنظیم و توصیف اسناد را «مدیریت طبقه بندی و نمایه سازی اسناد- گروه تدوین اصطلاحات» منتشر کرد. این شیوه نامه، در سه بخش تدوین شده بود: بخش اول شامل ۱۸ بند که ضمن ارائه اطلاعاتی در مورد تنظیم و توصیف، مراحل تنظیم و توصیف را در آرشیو ملی ایران بیان کرد. بخش دوم با عنوان «کدها و عناوین فیلدهای کاربرگه تنظیم و توصیف اسناد بر اساس استاندارد بین المللی توصیف آرشیوی (ISAD(G))»، دارای مثال ها و نمونه هایی از اسناد موجود در آرشیو ملی ایران در زیر هر کدام از عناصر است. بخش سوم، راهنمای تکمیل کاربرگه توصیف اسناد است که به ترتیب وجود عناصر در کاربرگه، به معرفی آن ها پرداخته و در انتها مثال هایی نیز ارائه کرده است.

عناصر توصیفی	سطح کنترل
عنوان	سازمان
عنوان برابر/ بدیل	
دوره تاریخی	
یادداشت	مؤسسه
عنوان/ عنوان برابر	
دوره تاریخ	
محل/ مکان	
یادداشت	
عملکردها	فرد/ خانواده
نام خانوادگی/ لقب	
نام کوچک	
نام‌های جایگزین	
تاریخ تولد و مرگ	ردیف
عنوان	
دوره زمانی گردآوری	
تاریخ‌های شمول	
شیوه تنظیم	
شکل قالب/ ابعاد فقره	فقره
یادداشت کلی	
عنوان	
تاریخ‌های شمول	
تاریخ شروع گردآوری	
کنترل جانشین	
یادداشت	
اندازه	
رسانه	
روگرفت (کپی) فقره	
فقره فرعی/ زیرفقره	
اطلاعات تعیین تکلیف	
سرعنوان	
مالکیتی بجز آرشیو استرالیا	
مکان فقره	
گستره	
فقره به هم پیوسته	

جدول ۳

عناصر توصیفی سامانه ردیف
در استرالیا (CRS)

در جدول ۴، عناصر توصیفی کار برگه تنظیم و توصیف آرشیو ملی ایران در سال ۱۳۸۷، نشان داده شده است.

مهم ترین عناصر توصیف آرشیوی از دید ...

عناصر توصیفی	ناحیه توصیف
شمارهٔ بازیابی	شرح شناسائی
عنوان	
تاریخ(ها)	
سطح توصیف	
کمیت و نوع رسانهٔ واحد توصیف	زمینه / سابقه
نام تولیدکننده	
تاریخچهٔ اداری / شرح حال	
سابقهٔ آرشیوی	
منبع مستقیم دریافت یا انتقال سند	محتوا و ساختار
دامنه و محتوا	
ارزشیابی، امحا و برنامه‌های زمان‌بندی تعیین تکلیف	
گسترش‌های آتی	
شیوهٔ تنظیم	شرایط دسترسی و استفاده
شرایط دسترسی	
شرایط تکثیر	
زبان/خط	
ویژگی‌های ظاهری و نیازهای فنی	
فهرست راهنما	
محل نگهداری اصل سند	اسناد پیوسته
محل نگهداری تصویر سند	
اسناد مرتبط	
یادداشت انتشار	
	یادداشت‌ها
یادداشت آرشیودار	کنترل توصیفی
قوانین و قراردادها	
تاریخ توصیف یا تاریخ‌های توصیف	

جدول ۴

عناصر توصیفی کار برگه تنظیم و توصیف آرشیوی ملی ایران (سال ۱۳۸۷)

یافته‌های پژوهش

برای شناسائی بااهمیت‌ترین نشانگرهای توصیفی از دیدگاه صاحب‌نظران حوزهٔ تنظیم و توصیف آرشیو ایران، نشانگرهای توصیفی موجود در شیوه‌نامه‌های استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی (ISAD(G))، قوانین توصیف آرشیوی کانادا (RAD)، سامانهٔ ردیف در

استرالیا (CRS)، و شیوه‌نامه تنظیم و توصیف اسناد آرشیوی ایران استخراج شد و در نهایت، ۴۰ نشانگر بااهمیت شناسائی شد. در جدول ۵، نشانگرهای منتخب، به تفکیک نواحی توصیف آرشیوی آمده است.

عناصر توصیفی		ناحیه توصیفی
شماره بازیابی		شرح شناسائی
شناسه‌گر مخزن		
شناسه‌گر محلی		
عنوان		
تاریخ(ها)		
تاریخ/ دوره ایجاد		
سطح توصیف		
تعداد/ حجم		
تعداد اقلام فیزیکی		
منشأ		
تولیدکننده		
گردآورنده		
منبع مستقیم دریافت سند		
محل / مکان	تاریخچه اداری	
اسامی مختلف		
نام خانوادگی/لقب	شرح حال افراد/ خانواده‌ها	
نام کوچک		
نام‌های جایگزین		
تاریخ تولد و مرگ		
حافظان و مالکان		محتوا/ ساختار
دامنه و محتوا		
ارزشیابی، امحاء، و برنامه‌های زمان‌بندی تعیین تکلیف گسترش‌های آتی		
شرایط دسترسی فیزیکی		دسترسی
شرایط دسترسی فنی		
شرایط تکثیر		
زبان/ خط		
ویژگی‌های فیزیکی	مشخصات ظاهری	
رسانه		
اندازه/ابعاد		
شکل قالب	محل نگهداری اصل سند	مواد وابسته
محل نگهداری تصویر سند		
مستندسازی نام‌های افراد/ خانواده‌ها		مستندات
مستندسازی نام‌های جغرافیائی		
مستندسازی نام‌های اشخاص حقوقی		
سرعنوان		
کنترل مستندات		

جدول ۵

عناصر توصیفی منتخب، به تفکیک نواحی توصیف آرشیوی

همان‌گونه که در معرفی استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی بیان شد، ۶ عنصر ضروری توصیف از نظر شورای جهانی آرشیو، عبارت‌اند از: شماره بازیابی، عنوان، تولیدکننده، تاریخ(ها)، کمیت و نوع رسانه واحد توصیف، و سطح توصیف. با توجه به یافته‌های جدول ۵، مشاهده می‌شود که این ۶ عنصر از نظر صاحب‌نظران نیز با اهمیت تشخیص داده شده است.

در جدول ۶، نشانگرهای منتخب از عناصر توصیفی با عناصر موجود در کاربرگه فعلی تنظیم و توصیف آرشیو ملی ایران در یک جدول نشان داده شده است تا میزان همانندی‌ها و ناهمانندی‌های این دو کاربرگه، آشکارا مشخص شود.

عناصر موجود در کاربرگه تنظیم و توصیف آرشیو ملی ایران	عناصر منتخب
شماره بازیابی	شماره بازیابی
عنوان	عنوان
تاریخ(ها)	تاریخ(ها)
سطح توصیف	سطح توصیف
کمیت و نوع رسانه واحد توصیف	کمیت و نوع رسانه واحد توصیف
نام تولیدکننده	نام تولیدکننده
تاریخچه اداری / شرح حال	تاریخچه اداری / شرح حال
حافظان اسناد	حافظان اسناد
منبع مستقیم دریافت و یا انتقال سند	منبع مستقیم دریافت و یا انتقال سند
دامنه و محتوا	دامنه و محتوا
ارزشیابی، امحا و برنامه‌های زمان‌بندی تعیین تکلیف	ارزشیابی، امحا و برنامه‌های زمان‌بندی تعیین تکلیف
گسترش‌های آتی	گسترش‌های آتی
سامانه تنظیم	
شرایط دسترسی	شرایط دسترسی
شرایط تکثیر	شرایط تکثیر
زبان / خط	زبان / خط
خصوصیات فیزیکی و نیازمندی‌های فنی	خصوصیات فیزیکی و نیازمندی‌های فنی
فهرست راهنما	
وجود و محل اصل اسناد	وجود و محل اصل اسناد
وجود و محل روگرفت (کپی) اسناد	وجود و محل روگرفت (کپی) اسناد
اسناد مرتبط	
یادداشت انتشار	
قوانین / قراردادهای	
تاریخ توصیف	کنترل مستندات

جدول ۶

مقایسه عناصر موجود در کاربرگه تنظیم و توصیف اسناد با عناصر منتخب

همان گونه که در جدول ۶ آمده است، نشانگرهای منتخب از دید صاحب نظران آرشیو ایران، همخوانی بالائی با عناصر توصیفی موجود در کاربرگه تنظیم و توصیف آرشیو ملی ایران دارد. همچنین، قبلاً اشاره شد که کاربرگه‌ای که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت، کاربرگه‌ای است که در سال ۱۳۸۷ و دقیقاً منطبق بر عناصر استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی، طراحی و تدوین شده بود. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که نشانگرهای منتخب، همخوانی بالائی نیز با عناصر استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی (ISAD(G)) دارند.

نتیجه

یافته‌های حاصل از پژوهش، نشان داد که عناصر منتخب از دید صاحب نظران آرشیو ملی ایران، همخوانی بالائی با عناصر استاندارد بین‌المللی توصیف آرشیوی دارند. این امر، نشان می‌دهد که صاحب نظران حوزه تنظیم و توصیف آرشیوی در ایران، با عناصر توصیفی بین‌المللی آشنا هستند و به اهمیت بهره‌گیری از آن‌ها در توصیف اسناد، پی برده‌اند. همان گونه که در مقدمه اشاره شد، استفاده از استانداردها، به سهولت انسجام در داخل آرشیوها و امکان تبادل اطلاعات یکپارچه در بین مخازن و شبکه‌های آرشیوی کمک می‌کند. همچنین استانداردسازی عناصر توصیفی و ایجاد سامانه‌های یکپارچه دستیابی به اطلاعات آرشیوی، پژوهشگران را در دسترسی و بهره‌گیری از آن‌ها یاری می‌رساند. بنابراین، امید می‌رود آرشیو ملی ایران، با نگاهی به استانداردها و تجارب بین‌المللی و توجه به وضعیت بومی، شرایطی فراهم آورد که اطلاعات اسناد، از بدو تولید در سامانه‌های یکپارچه کنترل شود تا دسترسی از گنجینه ارزشمند اسناد ملی و بهره‌گیری از آن، برای کاربران عادی و پژوهشگران فراهم آید.

کتابنامه

- زرین کلکی، بهناز (۱۳۸۶)، تابستان. استاندارد و نقش آن در تنظیم و توصیف اسناد. *گنجینه اسناد*، ۶۶: ۹۷-۱۰۶.
- Bureau of Canadian archivists (2008). Rules for Archival description. Retrieved March 28, 2009, from www.cdncouncilarchives.ca/RAD/RADComplete_July2008.pdf
- Carter, M. C (1998). The methodology of arrangement: a case study of the Department of the Provincial Secretary of British Columbia. Unpublished master's thesis. University of British Columbia, Vancouver .
- International Council on Archives (2000). *ISAD(G): General international standard archival description*. 2th ed. Ottawa. Retrieved May 5, 2009 , from [http://www.icacds.org.uk/eng/ISAD\(G\).pdf](http://www.icacds.org.uk/eng/ISAD(G).pdf)
- Jimerson, R.C (2002). *Saving room for CUSTARD*. *OCLC Systems & Services*, 18 (4); 173 – 177.

- Knodel, L (2004).The Evolution of Archival Description at the Southern Historical Collection. Unpublished master's thesis, University of North Carolina,Chapel Hill.
- Lindberg, L. A (2000).California Design Archives 1955-1984. Project Report (M.L.I.S.), San Jose State University.
- National Archives of Australia (1999).CRS Manual - Introduction to the CRS System. Retrieved June 17, 2009, from <http://naa12.naa.gov.au/manual/Introduction/CRSIntroduction.htm>
- O'Brien, J (1997).Basic Rad:An introduction to the preparation of fonds- and series-level descriptions using the Rules for Archival Description. SCA Outreach Archivist . Retrieved April 6, 2009,from <http://scaa.sk.ca/rad/rad4.pdf>
- Radford-Grant, C(2007).A study of a voyage: developing archival descriptive standards in Canada from 1987-1996 .Unpublished master's thesis,University of Toronto,Toronto.
- Walch, V. I.,& Matters, M. Standards for Archival Description: A Handbook. . CHAPTER 1: EVOLUTION OF STANDARDS FOR DESCRIPTION IN THE UNITED STATES. Retrieved April 15, 2009, from <http://www.archivists.org/catalog/stds99/chapter1.html>
- Williams, C(2006).*Managing Archives: Foundation, Principles and Practice*.Oxford: Chandos Publishing.
- Youn, E(2009).Standardization of archival description in Korea: Examining the understanding, adoption, and implementation of ISAD(G). University of California-Los Angeles. (Unpublished Academic Work)